

Linç Ortamı ve Faşizmin Sarkacı

“Millî refleks” olarak haklılaştırılan reaksiyonların şiddete dökülmesi, linçlere yol açması, Türkiye’de “devlet geleneği” içinde yerleşikleşmiş bir uygulama. Sadece Türkiye’ye özgü değil ama Türkiye’de özellikle öne çıkan bir idare tekniği, bu.¹ “Milletin haklı tepkisi” olarak yorumlanan tepkilerin, karşı konulmaz bir “doğal” refleks olarak görülmesi, bunlara mutlak bir meşruiyet tanınması... Bunlar hukuk tanımaz hale geldiğinde de, o “doğallıktan” ve saiklerinin “asaletinden” dolayı hoş görülebilmesi... 6-7 Eylül olaylarında görebiliriz bu tavrı. 1960-1980 döneminde önce Komünizmle Mücadele Dernekleri’nin sonra ülkücülerin “komünist” olarak damgaladıkları her şeye karşı uyguladıkları şiddetin korunup kollanmasında görebiliriz. Sivas-Madımak katliamının geçştirilmesinde görebiliriz. Son iki üç yılda çok sayıda linç girişiminin yerel ve merkezî devlet yetkilileri tarafından dehşet verici bir sinizmle “vatandaşlarımız haklı tepkilerini göstermişlerdir” üslûbuyla yorumlanmasında görebiliriz.

1 Bkz. Tanıl Bora, “Türkiye’nin kriz idaresi yöntemi: Millî refleks ve linç orjisi”, *Medeniyet Kaybı* içinde, Birikim Yayınları, İstanbul 2007 (3. baskı), s. 191-201.

Türk Silahlı Kuvvetleri'nin gece yarısı internet açıklamaları serisinde 8 Haziran 2007'de yayımlanan bildirideki "terör olaylarına karşı, yüce Türk milletinin kitlesel karşı koyma refleksini göstermesi" ibaresi de, sonradan yapılan "şiddetten uzak durulması" tevilini zor kaldıracak çağrışimleri davet ediyordu. Hrant Dink cinayetinin de, -İstanbul Emniyet Müdürü Celalettin Cerrah'm zaten ânında tevessül ettiği üzere-, "millî refleks" gerekçesiyle hoş görülmesinin önündeki ar perdesi, fazla kalın değildir.

"Zararlı", "tehlikeli" sayılan hareketlere, kişilere, gruplara karşı "millî reflesi" seferber'etmek, bir gayrınizamî asi-yiş tedbiri olarak iş görüyor. Devletin şiddet tekeline bir süreliğine askıya alarak "millete" (şimdilerde "sivil toplum" da diyorlar) devredebileceğini imâ etmesi, açık bir tehdit olarak kullanılıyor. Hem bizzat problem sayılan kişilere, gruplara karşı bir tehdit; hem pervasızca hüküm sürmeyi meşrulaştıran bir tehdit, hem de icabında "diplomasi masasına sürülecek" bir koz. Meclis Başkanı Köksal Toptan'm, ABD'deki "sözde" Ermeni soykırımı yasa tasarısı ile ilgili uyarı cümleleri gibi: "Böyle bir gelişme sonucunda Türk kamuoyunun bu konuda göstereceği tepkinin tetikleyeceği dinamiklerin denetim altında tutulmasını sağlamak güç olacaktır" (8 Ekim 2007 tarihli gazeteler). Tezkerenin çıkarıldığı günlerde MHP lideri Devlet Bahçeli'nin sözleri gibi: "Terörün ve kayıpların bu şiddette devamı halinde yükselen milli tepki kontrol dışına çıkabilecek ve Türk milleti sorunları kendi imkanlarıyla çözüme arayışlarına yönelebilecektir. Asıl risk ve tehlike buradadır" (17 Ekim 2007 tarihli gazeteler). Buradaki ihkak-ı hak anlayışına ve bunun ifade biçimindeki sinizme dikkat edelim. "Sorunu kendi imkânlarıyla çözmek" gibi 'cool' ve 'pratik' bir ifadeyle doğallaştırılanın, peşinden kayda geçirilen "tehlike ve risk" şerhiyle örtülmesi mümkün müdür? "Milletin tepkisini kontrol edemeyiz, edemeye-

biliriz” gibi uyarı sözleri, bir tehdidin sadece dile getirilmesinden öte, ona işaret etmekte, onun sırtını sıvazlamaktadır.

Daha önemlisi, bu yöntemin bir rıza üretim mekanizması olarak işlemedir. Akla değil, aslında asla duygulara da değil, reflekse, güdülere hitap eden böylesi kampanyalar, öfkesi hatta saldırganlığı serbest bırakılan toplulukların bir kitlenin dinamiği içinde özdeşleşme ve kimlik bulmalarına, kendilerini bir millî cemaat aidiyeti içinde eritmelerine katkıda bulunuyor. Yönetenler, sosyal devletin son kalıntılarının da eridiği, milyonlarca insanın perişanlık içinde yaşadığı, bir “güç” sahibi olmayan kimsenin kendisini reşit insan yerine konuyor hissedemediği bir toplumun kendisini “bir ve beraber” hissetmesini sağlamanın başka bir aracına sahip değildir. Çok övünülen “bayrak selleri”, toplumsal ilişkilerdeki çözümlenin ve bundan doğan umutsuzluğun, kaygıların üstünü örtüyor. Tabii, soruların da üstünü örtüyor. “Söz bitti” emri, daha başlamamış konuşmayı boğuyor.²

Yine öteden beri, bu “millî refleksin” meşruiyetine ve sağladığı kollama mekanizmalarına dayanarak örgütlenen, bunun üzerine bir siyaset inşa eden grupların varlığını unutmamalıyız. MHP ve BBP’nin temsil ettikleri bu çizgi, rejimin bir idare tekniği aracı olarak başvurduğu “millî refleks”i temsil etme iddiasıyla, o refleksi kontrol etme yeteneğini bir siyasal güç unsuru olarak kullanıyor. O refleksin yeniden üretimini, fanatikleşmesini sağlıyor, onu hazır bulunduruyor, hem de bu potansiyeli kontrol altında tuttukları uyarısını-tehdidini bir “sağduyu” alâmeti olarak sergiliyorlar.

“Millî öfkeyi” seferber edip bir noktada kontrol altına almak; bir linç potansiyeli oluşturup ‘bir noktada’ veya ara ara bunu gemlemek, faşizmin sarkacıdır.

2 Yasin Aktay 22 Ekim 2007’de *Yeni Şafak*’ta, bir an evvel ve defaatle “sözün bittiğini” ilan etme telâşının berisinde, hiçbir zaman sağlıklı bir diyalog/tartışma/müzakereye alan aç(a)mama vaktasının yattığına dikkat çekiyordu.

Vicdan sahibi her insanın içini yakan, gencecik insanların can verdiği, yoksul ailelerinin acıya boğulduğu PKK saldırılarının ardından, özellikle sınır ötesi harekât talebinin bir çözüm olarak yükseltilmesinden sonra kitleselleşen kınama ve protesto gösterilerine baktığımız zaman ne görüyoruz? “Millî refleksi” bir siyaset etme yöntemi olarak kullanan geleceğin vahim örneklerini görüyoruz.

LİNÇ GÜRUHU

Öncelikle, sözünü ettiğimiz örgütlü grupların, yaygın ve medya tarafından daha da yaygınlaştırılan toplumsal öfkeyi fanatik bir saldırganlık diline ve linççi bir seferberliğe kanalize etmeye çalıştıklarını görüyoruz. “Durumu” belirli sloganlarla lânetlemeyi, tayin edilmiş andları tekrarlamayı, “bizden” sayılmanın mükellefiyeti gibi dayatıyorlar. Yeteri kin coşkusuyla katılım göstermeyenlere ‘bakman’ bir tehdit-kârlıkla yapıyorlar protestolarını. Bizzat kınama ve protesto gösterileri, insanları “hain değil bizden” sayılmak için iştirake zorlayan bir sembolik linçe dönüşüyor.

Sembolik linçin fiilî linç biçimini alabildiğini de biliyoruz. Zaten bu geçiş çok zor değildir. Bu linçin öngörölmüş, standart mecraları zaten var. “Kürt” kimliğiyle özdeşleştirilmiş kuruluşlar, mahalleler hatta tek tek insanların evleri, dükkânları yanında, birçok yerde solcu partiler, dernekler fırsatın istifade hedef alındılar. Örgütlü grupların provoke ettiği bu saldırılar yanında, aralarına kuşkusuz fırsatçıların, yağmacıların da karıştığı, “kendiliğinden” patlamalar vuku da bulabiliyor – vuku bulması her zaman an meselesidir,

Malûm: “Kitle psikolojisi” denen ‘şey’... Öfkeli sloganlarla ajite olmuş vaziyette akan bir kitle, çokluk/çoğunluk olmanın verdiği güç duygusuyla, hele “sabrımız taşı” haklılığıyla hukukî ya da başka ‘sosyal’ kontrollerden azâde olduğu-

nu hisseder hale gelmişse, korkutucu bir kolaylıkla bir linç güruhuna dönüşebilir. Kendine kurban bakınır hale gelebilir. Küçük bir yanlış anlama, bir işaret, kimden geldiği bilinmeyen bir emir – ve vururlar “abalı”ya. Zaten faşizmin “kitle”yle buluşmasını sağlayan bir ilkel güdüdür bu: Günah keçisi aramak! Beşerî sorunlar karmaşıktır, baş etmesi zor hatta kısa zamanda halledilemeyecek yanları da vardır, en önemlisi kendimizle ilgili yanları vardır; oysa günah keçisi, bütün sorumluluğun üzerine yıkılabileceği bir hedeftir. Günahı ona yükleyerek, onu ortadan kaldırarak, her şeyi halledebileceğinizi sanırsınız.

“Millî refleks” ve onun zımınıdaki linç tehdidinin bir siyaset etme yöntemi olarak kullanılması, politikanın inkârıdır. Bizzat “Devlet Olma”nın inkârıdır. Asıl önemlisi, toplum olmanın inkârıdır. Toplum olmak (“millet olmak” da diyenler olabilir), kendini ortak değerlerle, ama “biz iyiyiz, biz üstünüz”le değil evrensel, insanî, ahlâkî değerlerle tanımlamak ve bu temelde kendini birbirinden sorumlu hissetmek demektir. Tek ortak bağı kendi “biz”liğinin üzerine kapanıp aidiyet yemini törenleri yapmak haline gelen, intikam peşinde bir linç güruhuna dönüşen bir toplumun, her şeyden önce toplum olma vasfı (“millet” de diyenler olabilir) tahrip olur. Bu tahribat, o toplumun insanların kendilerine sahici bir güven duymasına da manidir.

Örgütlü gruplar tarafından provoke edilmediklerinde ve mutlaka linç güruhuna dönüşmediklerinde bile, bir başka iç burkucu çehresi yok mu bu gösterilerin? Öfkenin dile getiriliş biçimiyle ilgili çehresinden, bir de –paradoksal gibi görünebilir– tuhaf bir neşeyi yansıtan çehresinden söz ediyorum. Gösterilerin, basbayağı gösterişe dönüştüğü durumlardan... Okulu resmî izin hatta teşvikle kırmanın ve “her şey serbest”in kudurukluğuyla, gerçekten neşe içinde bayrak sallayarak yürüyüp ölümlü kanlı sloganlar atan orta öğ-

renim çocukları gördük, defalarca. Kravatını sıyırmış, elinde bayrak, tribün şarkılarından uyarılama sinkaflı intikam şarkılarıyla ve aynen tribündeki gibi hoplaya zıplaya yürüyen ergenler gördük. Birçok yerde futbol takımı taraftarlarının gösterilere iştiraki, bu “şenlikli” manzarayı tamamlıyordu. (Giden canların sözüm ona acısını paylaşmak adına sergilenen bu arsızca manzaraları “Türk milleti savaşa düğüne gider gibi gider” şecaatiyle yorumlayanlar da olacaktır belki!) Bu gösterilerin birçoğunda teşhir edilen pankartlar fetihçi savaş sloganlarıyla, şiddet pornografisiyle, en galizinden küfür edebiyatıyla doluydu. “Meclis’i basarız, 23 kişiyi asarız”lı pankartlardaki açık seçik/açık saçık suç unsurunun ve doğrudan doğruya “millî egemenlik” ilkesinin ayaklar altına alınmasının (TBMM dahil) hiçbir makam tarafından ‘problemlî’ görülmediği, böylesi sloganların kol gezdiği şiddet dilinin yerleşikleştiği nümâyişlerin “barışçı gösteri” sıfatıyla övüldüğü bir ortamdan söz ediyoruz.

Sosyolojik veçhesiyle, “pop milliyetçi” dediğimiz damarın kabarışdır bu. Bu reaksiyonun siyasal militanlıkla bağdaşması halinde alacağı tehlikeli biçimleri gemliyor belki, kimi durumda. Beri yandan, ajitasyona amâde kılıyor, kolaylıkla akıntıya kapılabiliyor.

Savaş dili ve her zaman fiilî linçe dökülmese de linççi bir atmosferi hâkim kılan gösteriler, bir deneyim yaratıyor. Hemen bütün sosyalleşme yapılarının krizde olduğu, gitgide atomize olan, üstelik insanların büyük bir kısmının canının burnunda olduğu bir toplumda, kalabalık içinde kendini güçlü hissedip “millî”likle meşrulaşan reflekslerini serbestçe dışavurma deneyimi... Bu kimileri için bir ‘sübab’tır belki. Ama kimileri için de, yeni vesileleri aranacak bir alışkanlık olacaktır. Bu deneyim, tekrarlayalım, “millî birlik” gösterisi adına toplum olma vasfını kundaklamaktadır. Linç ve linç tehdidi, hukuksal düzeyde suç olmaktan öte, mede-

niyet kaybıdır. “Millet olma” bilincinin pekişmesine sevenler arasında, “toplum olma” ve “insan olma” bilincinin erimesinden rahatsız olan da çıkar mı?

DUYGU TUTULMASI VE YAS YASAĞI

Ama asıl önemlisi, buradaki manevî yozlaşmadır. Hep akıl tutulmasından söz ediyoruz; evet, linççi atmosfer bir akıl tutulmasına yol açıyor. Ama bununla eş önemde bir duygu tutulması da yaşıyoruz biz. Kayıplarının yasını tutamayan, yas tutmanın vakarını gösteremeyen, kendi içine bakmak üzere bir an sessiz kalamayan, acısını, tepkisini mutlaka ve sadece intikam diline transfer eden, sürekli buna itilen bir toplumun durumunda duygusal bir problem görmez misiniz? Şehit ailelerinin törenlerden sonra da kalan acılarıyla, genel olarak kayıplarımızla, acılarımızla baş etmenin hamâset ve intikam dışı yollarıyla ve icaplarıyla kim ilgileniyor? Kim böyle bir dille konuşuyor?

‘Sağlıklı’ bir yas tutma deneyimi: insanın sevdiğiyle beraber hayatındaki/hayatıyla bir ‘ilişkiyi’ kaybettiğini, böylece hayatında esaslı bir değişiklik olduğunu kabul etmesi; bu değişiklikle baş etmeye hazır olması, hazırlanması, yeni bir başlangıç yapmasıdır. Bu acılı deneyim esnasındaki ‘kendinden geçiş/kendinden çıkış’, kendiyi ve hayatla/dünyayla, başkalarıyla yüzleşmek için ve başkalarının varlığına bağımlılığı fark etmek için bir mesafedir. Dolayısıyla, dünyadaki başka acıları, başkalarının acılarını fark edebilmek, başkalarının kayıplarının, başka acıların da ‘değerini bilebilmek’ için bir mesafe...

Judith Butler, 11 Eylül saldırısından sonra Bush Efendi’nin sinir içinde “matemi sona erdirme” çağrısında bulunmasının, işte böyle bir sağaltıcı, insaniyet kazandırıcı yas tutma deneyimini engelleme telâşına dayandığını vurgula-

mıştı. Yas tutmaktan duyulan bu korku, insanların kayıpla-
rıyla baş etmesi yerine onu intikamla 'telâfi etmek' ve dün-
yayı kayıptan önceki eski güzel haline döndürmek gibi 'kö-
tü' fantezilerle birleşiyor, onları teşvik ediyordu.³

Bizde de yasaktır, yas.

İTİDAL?

Bazı devlet yetkililerinin, bizzat yol verdikleri bu "millî
refleks" in kontrolüyle ilgili kaygılarını ifade ettiklerini işit-
tik. Birçok ilde okul çocukları gösterilere sevk edilirken,
Adana Valiliği'nin çocukların sokağa çıkarılmaması uyarı-
sında bulunması, dikkate değerdi. Nitekim arkasından mer-
kezî bir yasak kondu. MHP'yle beraber CHP de, doğrusu
pek de ciddiyetle uygulanmayan bu 'önlemi' yanlış buldu!
CHP değil fakat MHP veya Türk Ocakları gibi "millî refleks-
çi" odaklar, 'büyük' medyanın pek fazla kaale almadığı linç
saldırılarının yayılması riskine karşı "itidal" çağrısı yaptılar.
Gerçi, itidal çağrısında bulunanların önemli bir bölümünün
linç ortamına ve "iç barışın bozulmasına" yönelik uyarıla-
rının, medeniyet kaybı kaygısından ziyade, araçsal-taktik-
sel hesaba dayandığı açıktır: Böyle bir gelişmeden, esas iti-
barıyla "PKK'nın işine yarayacağı" ve Türkiye'yi uluslararası
kamuoyunda müşkül duruma düşüreceği için rahatsızlık
duyarlar. Emekli Orgeneral Edip Başer'in yaz başında Erzür-
um'da yaptığı bir konuşma, linççi eylemleri neredeyse "gö-
nül ister ki hepimiz..." makamında anarak yüreğine taş ba-
san bir tembihi örnekler: "Aynı tepkiyi, terörist bizim bu-
lunduğumuz yerde olsaydı biz de aynı şekilde içimizde his-
seder, göstermeyi de arzu edebilirdik. Ama bunun doğurabi-

3 Judith Butler, "Gewalt, Trauer, Politik", *Gefährdetes Leben - Politische Essays* içinde (İngilizceden çeviren Karin Wördemann), Suhrkamp, Frankfurt a.M. 2005, s. 36-68.

leceği sonuçların, PKK'nın hedefine hizmet olacağını vatandaşlarımız unutmamalı. Maalesef bugün gerçek olan bir şey var. Türkiye bu mücadelede oldukça yalnızdır. Yanında yer alması gerekenlerin çoğunun yanında olmadığını görüyoruz” (21 Haziran tarihli gazeteler).⁴

Her ne olursa olsun, “yetkililer”in bu uyarıları üst üste yinemesi, önemsiz değildir. Sarkacın olağan salmımınm icabı mıdır bu uyarılar? Yoksa bu kez gerçekten tehlikeli olacağını, bir sınırın aşılabileceğini mi düşündüler? Her ne olursa olsun, millî refleksin (fiilî) linç tehdidinin kıyısında geçen bir doldur-boşalt yöntemi gibi kullanımı sona ermedikçe, linççi ortam “haklı tepki” hoşgörüsüyle coşturulmaya devam ettikçe, bu eylemlerin sorumluları caydırıcı biçimde cezalandırılmadıkça, bu ‘münferit’ duyarlılıklar nafi edilebilir.

Örneği en uçtan verelim: Almanya’da geçen ay yayımlanan bir araştırma,⁵ özellikle taşrada Yahudilere karşı teşvik edilen “millî öfke”nin kontrol edilemez hale gelmesinin sonunda Nazi yönetimine bile rahatsızlık verdiğini anlatıyor. Zira bu saldırganlık onların otoritesini de çığneyen bir noktaya varmıştı...

4 Haktanırlık, milliyetçi-muhafazakâr cenahta, linççi ortamdan “insaniyet nâmi-na” rahatsızlık duyanların da varlığını kaydetmeyi gerektirir. Ahmet Turan Alkan’ın ifrâda varan “millî ruh ve heyecanın” galeyanını ve “lumpen demeye dilinin varmadığı vasıfsızlığını” sorguladığı, “Kötü milliyetçiliğin kokusu” başlıklı makalesi ibretliktir: *Zaman*, 27 Ekim 2007. <http://www.zaman.com.tr/webapp-tr/yazar.do?yazino=605954>.

5 Michael Wildt, *Volksgemeinschaft als Selbtermächtigung*, Hamburger Edition, Hamburg 2007.